

УДК 82/821.0
ББК 83.3 (2Т)

ЗАМИНАҲОИ ПАЙДОИШ ВА
ТАШАККУЛИ ШЕЪРИ МУҚОВИМАТ
ДАР ОСОРИ САДРИДДИН АЙНӢ

Турсунов Нодир Толибович,
аспиранти гурӯҳи тадқиқоти филологии
Маркази илмии хучандии АИ ҶТ

ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ
И ФОРМИРОВАНИЯ ПОЭЗИИ
СОПРОТИВЛЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ
САДРИДДИНА АЙНИ

Турсунов Нодир Толибович,
аспирант группы филологических
исследований Худжандского научного
центра АН РТ (Таджикистан, Худжанд)

PREREQUISITS OF RESISTANCE
POETRY RISE AND FORMATION IN
SADRIDDIN AINI'S CREATION

Tursunov Nodir Tolibovich,
post-graduate student of the group of
philological researches under Khujand
Scientific Centre attached to the Academy of
Sciences of Tajikistan Republic
E-MAIL: *tursun-1989@mail.ru*

Калидвожаҳо: *Садриддин Айнӣ, эҷодиёти шоир, шеърҳои муқовимат, табаддулотӣ сиёсӣ, ҳифзи арзишҳои маънавӣ, тафаккур аз зӯроварӣ, адабиёти муосири тоҷик*

Дар ин мақола заминаҳои пайдоиш ва марҳилаҳои таърихии шеъри муқовимат ва пойдорӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, унсурҳо ва падидаҳои он дар ашъори устод Садриддин Айнӣ шарҳу тавзеҳ ёфтааст. Бо така дар намунаҳои ашъори Устод Айнӣ муаллиф муқаррар намудааст, ки дар адабиёти муосири тоҷик ӯ аз нахустин шоироне ба шумор меравад, ки бо часорати адабӣ дар замони инқилобҳои табаддулотҳои сиёсӣ баромада, аз арзишҳои фарҳангӣ ва маънавии халқи хеш дифоъ намудааст. Аз ин рӯ, дар ин мақола бо фароҳамоварии намунаҳои ашъор ва бозгӯии мавзӯоти осори муқовимат-ҷӯёнаи суханвар муаллиф ба чунин хулоса расидааст, ки устод Садриддин Айнӣ бо сурудани ашъори инқилобӣ ва тафсири эҳсоси оштиноназирии хеш нисбат ба зулму тааддӣ ҳукумати подшоҳӣ тавонист, ки дар оғози адабиёти муосири тоҷик ба зӯҳури падидаҳои муқоват дар шеъри нави тоҷик рисолати хешро дар ин самт низ ҳамчун бунёдгузори адабиёти давраи нави Тоҷикистон ба иҷро расонад.

Ключевые слова: *Садриддин Айнӣ, произведения поэта, стихи сопротивления, политический переворот, защита духовных ценностей, ненависть к насилию, современная таджикская литература*

Рассмотрены основы появления и исторические периоды функционирования стихов сопротивления. Их элементы и признаки прокомментированы и пояснены на основании стихотворений основоположника современной таджикской литературы Садриддина Айнӣ. Ссылаясь на примеры из стихотворений Айнӣ, автор установил, что он является одним из первых представителей современной таджикской литературы, которые во время революции и политического переворота смело выступили в защиту культурных и

духовных ценностей своего народа. Исходя из этого, на примерах из стихотворений Садриддина Аини раскрыта тема сопротивления в произведениях поэта. Изложено мнение, что С. Аини, написав революционные стихотворения и выразив ненависть к насилию в дореволюционном государстве, сумел заложить в качестве одной из основ современной таджикской литературы стихотворения на тему сопротивления и этим выполнил свою миссию как основоположник литературы Таджикистана в новую историческую эпоху.

Key words: Sadriiddin Aini, poet's works, poems of resistance, political coup d'etat, defence of spiritual values, hate for violence, modern Tajik literature

The article dwells on the grounds of the rise and historic periods of functioning in reference to the poems of **resistance**. Their elements and signs are commented and explained in the poems belonging to the founder of modern Tajik literature Sadriiddin Aini. Referring to the samples of Aini's poems the author stated that the former had been one of the first representatives of Modern Tajik literature who during the revolution and political coup d'etat spoke out bravely for the defence of cultural and spiritual values of their people. Proceeding from this assumption, the author reveals the theme of resistance in the poet's works taking them as examples. He keeps to the opinion that having written revolutionary verses conveying hate for violence in the prerevolutionary state S.Aini managed to lay as one of the foundations of Modern Tajik literature poems on the theme of resistance, thus he carried out his mission as a founder of the literature of Tajikistan in the new historic epoch.

Тачассуми масоили доғи рӯз, аз ҷумла тавассути қалам ба мубориза бархестан алайҳи ҳамагуна рафтор ва кирдори бад, ҷангу хушунатҳо, зӯроварӣ ва дигар атвори нохушоянд барои эҷоди як ҷараёни муҳиме дар адабиёт боис шуд, ки дар истилоҳи адабиётшиносӣ онро адабиёти муқовимат ва пайдорӣ унвон намудаанд. Донишманди эронӣ доктор Форук Сафизода дар китоби худ “Адабиёти муқовимати Эрон” (аз ҷуғрофияи Сосониён то инқилоби Машрута) сароғози пайдоиши ин адабиётро ба ибтидои шурӯи низоъ ва зиддиятҳои башарӣ пайванд бахшида, аз ҷумла навиштааст: “Эрониён аз куҳантарин азминаи таърих, дорои андеша, фалсафа ва ирфони вежаи худ будаанд. Дар ин байн мунтақидони зиёде низ вучуд доштааст. Дар баробари ҳар фалсафа ё ҳар оин ё андешае муҳолифи ин фалсафа ва оину андеша ҳам вучуд доштааст. Дар баробари фалсафаи Зардушт фалсафаи Меҳр қарор дошта. Дар баробари фалсафаи Меҳр оини Зарвон буда ва дар ҳар замон ин андешаҳои мувофиқ ва муҳолиф вучуд доштааст... (2, с. 143) Дар идомаи ин мулоҳизот бо таъия бар собикаи таърихӣ вучуди ин адабиёт ишорате намуда, аз ҷумла навиштааст: “вакте суҳан аз адабиёти муқовимат ва ё пайдорӣ чун як навъи хоси адабӣ ба миён меояд, бетартид дар шакли кулӣ ва оми худ дар мутуни адабӣ аз гузашта то ба ҳол вучуд дошта ва дар ҷой ҷойи онҳо гоҳо ба шакли маъмулӣ ва гоҳ ба ашқоли барҷастаи худро ба намоиш меғузорад... Ин ҷилваҳо ва буруз ба гунае аст, ки ҳатто метавон онро дар мутун ва осори сӯфиёнаи ин ду адаб ҳам, (манзур адабиёти форсӣ ва арабӣ – Н.Т.), бавежа форсӣ мулоҳиза намуд. Бузургони ду адаб чун Фирдавсӣ, Рӯдакӣ, Анварӣ, Масъуди Саъди Салмон, Носири Хусрави Қабодиёнӣ, Аттот, Саной, Мавлавӣ, Низомӣ, Хоконӣ, Ҷомӣ, Саъдӣ дар забони форсӣ ва Имрулқайс, Арва ибни Вард, Шанфарӣ, Амру ибни Кулсум, Ҳатиа, Фараздак, Камият, Даъбал, Сайиди

Ҳумайрӣ, Абунӯвос, Мутанаббӣ, Абулало, Аҳмади Шавқӣ ва Маҳмуди Дарвеш дар адаби арабӣ ҳама ва ҳама намунаҳои мисол заданӣ дар ин робита ҳастанд. (2, с.166)

Бо така бар тайиноти ин донишварон метавон ба натиҷае расид, ки адабиёти пойдорӣ ва муқовимат ё шеъри муқовимат пеш аз ҳама чун ифодаи рӯҳияи суханварон дар муқобили зулм, истибдод, озодихоӣ, истодагарӣ дар муқобили чараёнҳои зидди озодӣ, муқобилият бо ҷанг ва ҳама таҷовузҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангиву маънавӣ фаҳмида мешавад. Аз ин ҷост, ки мафҳуми маъруфи адабиёти ҷанг ҷузъе аз ин адабиёти муқовимат ва пойдорӣ шинохта шудааст. Ҳатто бархе аз муҳаққиқон ин қитъаи маъруфи шоири ҳамасри устод Рӯдакӣ Ҳанзалаи Бодғисиро яке аз аввалин намунаҳои шеъри муқовимат донистаанд:

*Меҳтарӣ гар ба коми шер дар аст,
Шав хатар кун, зи коми шер биҷӯй.
Ё бузургиву иззу неъмату чоҳ,
Ё чу мардон-т марги рӯёрӯй.*

Бо така бар ин дидгоҳҳо мутолиаи осори барҷастаи адабиёти гузаштаи мо, чун осори Рӯдакӣ, “Шоҳнома”-и безаволи Фирдавсӣ ва ашъори Саъдиву Ҳофиз, Ҷомиву Бедил ин нуктаро мусаллам мегардонад, ки дар ҳама давраи замони муқовимат ба падидаҳои номатлуб, аз ҷумла, ҷангу хунрезӣ, бадбинӣ, душманони Ватан ва амсоли ин дар ҷомеаҳо ривож дошта, дар қаламрави адабиёт ба таври барҷаста таҷассуми онро мо ба мушоҳида мегирем. Вақте ки Фирдавсии бузург дар “Шоҳнома” мефармояд:

*Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ ки кишвар ба душман диҳем.*

Эҳсос мешавад, ки дар ин каломӣ шоир эҳсоси душманӣ ва зиддият нисбат ба душманони Ватан мучассам аст, ки бешак ҳамин рӯҳия дар шеър як навъ мавзӯи муқовимат ба душманӣ, ҷангҷӯён мучассам аст ва ҳамин гуна ин масъала марҳила ба марҳила дар қаламрави адабиёти форсу тоҷик идома ёфтааст, ҳоса дар ҳар ҷомеае, ки сухан аз истисмору ғулумдорӣ ва нобаробарӣ меравад, шуаро бо қалам ба он падидаҳои номатлуби ҷомеа муқовимат зоҳир намудаанд, ки ҳарчанд ба таври мушаххас дар сарчашмаҳои мавзӯӣ таъкид нашудааст, аммо мавҷудияти ин навъ ашъор аз вучуди аносири ин адабиёт ва таҷассуми равшани ин мавзӯӣ дар сурудаҳои шоирони мо паём мерасонад.

Бо оғози марҳилаи нави сиёсӣ таърихӣ дар остонаи асри бистум ва нуфузи зулму истибдод то замони инқилоби октябр суханварони адабиёти муосири тоҷик, чун Садриддин Айнӣ ва дигарон низ ба ин мавзӯӣ рӯчӯ намуданд, ки марҳила ба марҳила ривож касб намудани мавзӯи муқовимат дар адабиётро нишон медиҳад. Ҳамчунин бо он ки фаъолияти серсоҳаи устод Садриддин Айнӣ дар ҷодаи ҳифзи таърих ва нигоҳ доштани ҳофиза ва ёди таърихӣ ба воситаи тадқиқоту ҷусторҳои пайгирона бараъло эҳсос мегардад, хушбахтона, ҳамин ҷиҳати масъаларо метавон ба сифати ойнаи пурҷилои адабиёти муосири тоҷик дар ашъору осори публицистияш низ ҳамчун як ҷузъи шеъри ба истилоҳ муқовимат ва бедорӣ ба мушоҳида гирифт. Ба таъбири дигар, агарчи нигаришҳои устод Садриддин Айнӣ ба гузашта ва муаррифии чехраҳои барҷастаи адабиёт дар даҳсолаи дуюм ва сеюми асри гузашта вусъат пайдо намуда буданд, вале ин муборизаҳои андак пештар ба унвони намунаи шеъри муқовимат дар сурудаҳои инқилобӣ ва қаблазинқилобӣ, ки ҳамин гуна ашъорро дар таъриҳҳои ҳамасронаш, китоби «Таҳзибусиён», рӯзномаҳои «Бухорои шариф» ва «Самарқанд», маҷаллаи «Ойна», рӯзномаи «Шӯълаи инқилоб», маҷмӯаи ашъори

«Ахтари инқилоб» ва ... дидан мумкин аст, метавон мушоҳида кард. Яъне, дар ин давра, ки марҳилаи аввали зуҳури аносири шеъри муковимат ба шумор меравад, шеърҳои маорифпарваронаи пешгоми адабиёти муосири тоҷик устод Садриддин Айнӣ рӯйи чоп омадаанд, ки як андоза бозгӯкунандаи муборизаву муковиматҳои беамони рӯшанфикрони ибтидои асри ХХ мебошанд. Ҳарчанд, таҳқиқи чунин масоил аз ҷониби муҳаққикон ба таври алоҳида сурат нагирифтааст, вале дар китобҳои «Садриддин Айнӣ – равшангари бузурги таърих», «Пантуркизм ва сарнавишти таърихи тоҷикон»-и академик Муҳаммадҷон Шакурии Бухороӣ, ки фаъолияти устод Садриддин Айнӣ дар таърих ба осори пажӯҳишӣ публичистӣ мавриди баррасӣ қарор додаанд, ба ин паҳлӯи масъала низ таваҷҷӯҳ зоҳир шудааст (6, с.123). Ҳамчунин, дар мақолаи «Адабиёти муковимат ва шеъри пайдорӣ дар Тоҷикистон» (4, с.157) Н.Нуров перомуни баъзе сурудаҳои ин суҳанвар мулоҳизаронӣ намудааст.

Ҷусторҳои ин муҳаққикон нишон медиҳанд, ки ашъори устод Садриддин Айнӣ ҳамчун намунаи бехтарини шеъри муковимат дар ибтидои асри гузашта ба сифати «исёни мубориз» (ба таъбири устод Лоиқ Шералӣ) аз ҷойгоҳи боризе бархурдор будааст. Дар байни ашъори устод Садриддин Айнӣ, ки маҷмӯи онҳо дар ҷилди ҳаштуми «Куллият»-и суҳанвар фароҳам омадаанд, метавон бархурде ба фарогирии мавзӯоти шеърҳои ба истилоҳ «муковимат» пайдо намуд. Чунин доварӣ ба ашъори суҳанвар як нуктаро ба мо рӯшан менамояд, ки шеърҳои ба зулму истибод ва ситам бахшидаи шоир як андоза тааххӯд ва муборизаҳои интиқомҷӯёнаи суҳанварро бозгӯ менамояд. Муҳаққик Н.Нуров бо таъкид ба ин масъала чунин андеша дорад: «Тааххӯд бар гуфтани асрори ғамангези зулму истибод нисбат ба мардум ва ситам ба халқ дар ҳамин айёми ба истилоҳ пешазинқилобии тоҷик буд, ки дар сурудаҳои пешгоми адабиёти муосири тоҷик устод Садриддин Айнӣ таҷассуми густарда пайдо кард» (4, с.153). Яъне, чунин нуктаҳо ишорат ба он менамояд, ки масъалаи мубориза ба муқобили зулму тааддӣ ба сифати ҷузъи шеъри муковимат дар ин давра метавонад мавриди нақду баррасӣ қарор гирад. Зеро дар концепсияи муборизаҳои устод Садриддин Айнӣ масъалаи «кушодани фикри мардуми Бухоро» бо роҳи таъсиси мактабҳои типӣ нав ба омилҳои гиреҳ мехӯрад, ки ҷавҳари он моҳияти асосии ин падидаро ташкил медиҳанд. Муҳаммадҷон Шакурии Бухороӣ бо ишорат ба ин масъала навиштааст: «Садриддин Айнӣ муборизи роҳи маънавият буд ва ҷавҳари таълимоти равшангарии тоҷикӣ дар эҷодиёти фаъолияти ӯ аз баъзе ҷиҳатҳо барҷаста падида омадааст. Вай чунон, ки баъд аз инқилоб гуфтааст, «кушодани фикри мардуми Бухоро, ки дар зерин идораи асримиёнагии саҳти амир ва таъсири муллоҳои мутаассиб ях баста буд», лозим медонист ва ин яхро бо нури матбуот, илму дониш ва маърифатомӯзӣ об кардан мехост» (6, с. 26). Яъне муҳимтарин воситаи тарғиби чунин афкори ҷадидия, ба қавли муҳаққиқи тоҷик М.Рачабӣ, ин «тарғиби мактаби усули нав» буд ва устод С. Айнӣ пеш аз он, ки ба воситаи матбуот моҳияти «ҷавҳари таълимоти равшангарӣ»-и хешро кушояд, бо зоҳир намудани гироишҳои ба мактаб ва омилҳои хусусияти таълимидошта алоқамандиашро нишон додааст. Мавҷудияти чунин мавзӯот дар ашъори суҳанвар фаъолияти равшангарии С.Айнӣро ба зуҳур мерасонад. Масалан, дар порчаи зерини шеърӣ мехонем:

*Аз файзи яздон хон аст мактаб,
Бар лаъли ирфон кон аст мактаб.
Бечон ҷасадро қадре набошад,
Ҷисм аст инсон, ҷон аст мактаб.*

---

*Аз мактаб ояд осоиши дил,
Марғуби дилҳо з-он аст мактаб.
Бемактабонро набвад ҳаёте,
Об аст мактаб, нон аст мактаб,
Саъд аст мактаб, чайр аст мактаб,
Иззаст мактаб, шон аст мактаб.
Дар чашими биниши нур аст дониш,
Дар қисми дониш ҷон аст мактаб.
Дар моҳии ҷон об аст ирфон,
Дар мурғиирфон дон аст мактаб. (1, с.25)*

С.Айни дар ин марҳила мактабро ҳамчун «файзи яздон» «ҷони қисми инсон» ояндаи дурахшон ва сериву пурии рӯзгор тафсир кардааст. Заифиву нотавонии мардум ва набудани иродаву завқи ояндасозии халқ боиси бенасиб монданашон аз нуру илму ирфон ва донишу маърифати замони гардида буд, монетае барои озодихоҳии оммави мегардид. Тасвир ёфтани ҳамин ҷиҳати масъала дар ашъори устод С.Айни дар баробари дигар масоиле, ки муборизаву муқовиматҳои суҳанвар аз он ошкор аст, ёрмандие дар бозгӯии моҳияти эҷодиёти нависанда доранд. Ин маъни дар порчаи зерин чунин тасвир ёфтааст:

*Шуд баста дабистону бипажмурд гулистон,
Рафт аз гули сибён дамишу нафҳаи ирфон.
Пур гашт зи сибён ҳамаи кӯчаву майдон,
Гирён ба ин ҳоли худ, эй зумраи сибён!
Эй майити пуришон!
Эй майити пурхун!
Гирӣед, ки ин дам ҷуҳало хурраму шоданд,
Гирӣед, малакҳо ба шумо додрасонанд,
Гирӣед, ки ашкони шумо нурфишонанд.
Эй халқ, нигар, ин чӣ асоест ба даврон?
Ту беҳаракат мон,
Эй зиндаи бечон! (4, с. 60)*

Чунин аснод мавқеъгириҳои ҷоҳталабону манфиатҳои аморати амириро нисбат ба кушода шудани мактабҳои типии нав нишон медиҳад. Ба муқобили ислохотҳои рӯшанфикрони замон шӯронидани мардуми гумроҳу бесавод яке аз фишангҳои асосии аҳли мансабу ҷоҳ бар ҷадидону намояндагони фаъоли ин ҳаракати озодихоҳӣ мебошад. М.Рачабӣ дар китоби «Ислом: ҷадидия ва инқилоб» дар ин бора менависад: «Мактабҳои усули таълиму тарбияи ҷадид камолоти маънавии халқу миллатро ҳадаф доштанд ва қисмате аз мардум аз ин сарчашмаи фазилат ком ширин карда, мухлиси он гаштанд. Вале ду бор- солҳои 1909 ва 9014 ҳамин берӯҳиву сархамиву бетарафиву тарсончакиву буздили омма низ боиси ба зудӣ ва пурра баста шудани ин мактабҳо гардид» (4, с. 59). Яъне, як вазифаи чунин суҳанвароне ба мисли устод С.Айни дар доираи концепсияи «фикри мардуми Бухороро кушодан» анҷом меёфт ва шояд ҳамин омил боис гардид, ки як қисми муҳими эҷодиёти суҳанвар, ки ҳадафаш пешгирии ривочи бесаводии омма дар марҳилаи баъдӣ буд, фарогири чунин масъалаҳо шавад. М.Шакурӣ ин масъаларо чунин шарҳ додаанд: «Растагории миллиро аз «кушодани фикр» ва расидан ба фарҳанги замони оғоз ниҳодан хостан ва ин корро аз омӯзишу парвариши кӯдак ибтидо кардан лозим донистанд» (6, с.22).

Устод С.Айнӣ дар тарбия рисолае навишт, ки «Таҳсибу-с-сибён» ном дорад. Ҳамчунин дар ин маврид муроҷиати устод С.Айнӣ ба кӯдакон бесабаб нест:

*Мактаб сабаби ҳаёт бошад,
Мактаб сабаби наҷот бошад.
Мактаб ба ту дод илму одоб,
Мактаб ба ту дод дурри ноёб (1, с.238)*

Масъалаи қушодани мактаб ва чалби хонандагон ба таҳсилот яке аз масоили муҳим ба шумор меравад ва шоирону суҳанварони замон ба монанди Мирзо Абдулвоҳиди Мунзим, Абдуллоҳочаи Абдӣ, Ҳомидҳочаи Меҳрӣ ба таъсиси нахустин мактабҳои типпи нав иқдом намуданд ва дар қанори чунин падида дар ин давра устод Садриддин Айнӣ тавониста, ки бо роҳандозии барномаҳои таълимӣ ва навиштани китобҳои дарсӣ яке ба сифати муассиси воқеии мактабҳо ба таъсиси мактаб пардозад. Иҷрои ин вазифаи таърихӣ то андозае мушкилиҳо низ дошт ва ҳамин тавр ҳам шуд, ки чандин маротиба дари мактабҳоро бастанд. Барномаҳои рӯшангарони замон ҳарчанд як андоза аз ҷониби омма тарафдорони худро пайдо намуд, вале дар маҷмӯъ қисми зиёди аҳоли аз моҳияти таълиму тарбия беҳабар буданд. «Ту беҳаракат мон, Эй зиндаи бечон» ба мардуми хурофотиву мутаассиб нигаронида шудааст. Дигар масоили муҳиме, ки дар шинохти шеърӣ муқовимат дар ин давра ба мо ёрмандӣ мекунад, ба инбат гирифтани оҳангҳои марсиявӣ ғамолуда дар ашъори суҳанварон дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX мебошад. Устод С.Айнӣ дар марги бародарбузурги хеш Сирочиддин, ки аз ҷониби аҳли салтанату ҷоҳ ба қатл расида буд, чунин марсияе сурудааст, ки ба рӯшан кардани ҳамин ҷиҳати масъала кӯмак менамояд:

*Ҷамъ гардида ба як ҷой ситамгоре чанд,
Ба қушишхона чунон ки саги хунхоре чанд.
Даври як золими мурдори ситамгори сафех,
Гирд гардида ситампешаи мурдоре чанд. (1, с. 288)*

«Қушишхона» маконе, ки инсонро бо баҳонаҳои зиёд оварда ба қатл мерасонданд. Н.Нуров дар мавриди ин пораи шеърӣ устод С.Айнӣ мулоҳизаронӣ намуда, навиштааст: «Манзур аз қушишхона дар ин порчаи шеърӣ ҷойи қатл, қатлгоҳи аҳли зулм аст, ки натиҷаи истибдоди хунхоронаи ононро устод Айнӣ возеҳан шарҳу тавзеҳ додааст». Яъне, зулму истибдод ба хунхориву қуштору қатли инсонҳо оварда расонидааст. Шадидтар гардидани матлаби суҳанвар дар идомаи марсияи мазкур бозгӯкунандаи устувории ин навъи шеър бар муқобили зулми аҳли ҷоҳу умарои манғитӣ мебошад:

*Гӯсфандвор ба ханҷар зада сар инсонро,
Бикашиданд зи хун соғари саршоре чанд.
Ҷон сунурданд ба анвои ҷафову зорӣ,
Чанд озурдадил аз дастии дилозоре чанд.
Ҳам дар он маслахи аҳрор ҷигаргӯшаи ман,
Қушта гардида ба фармудаи ашроре чанд (1, с. 288)*

Дигар падидае, ки ба раванди инкишофи шеърӣ муқовимат таъсир расонид, бастанани нашрияҳо ва рӯзномаҳои маҳаллӣ ба ҳисоб меравад. Устод Садриддин Айнӣ дар китоби «Таърихи инқилоби фикрӣ» рӯзномаҳои «Тӯрон» ва «Бухорои шариф»-ро ба унвони «гулбуни навшукуфта», «бӯстони миллат» ва «ҷаманистони маърифат» ёдовар мешавад. Ҷи тавре ки устод Абдуҳолиқи Набавӣ дар китоби «Бухорои

шариф» сарогози матбуоти миллии тоҷик» таъкид менамояд, ин рӯзномаҳо барои бедорӣ ва озодӣ хидматҳои шоиста ба анҷом расониданд, ки ин ба ҳукумати Бухоро ва сафорати Русия ҳеч маъқул набуд. Аз ин ҷиҳат «ин ду қувва, ки аз истеъмори ҳокимияти худ хавф доштанд, дар садади бастанӣ рӯзнома шуда» (3, с. 138), сармуҳаррири рӯзномаи «Бухорои шариф» Мирзочалол Юсуфзоदारо маҷбур намуда буданд, ки дар ҳудуди 24 соат тарки хоки Бухоро намояд. Ҳамин тавр, санаи 2 юми январи соли 1913 рӯзномаи «Бухорои шариф» баъта шуд. Устод С.Айни бастанӣ рӯзномаи «Тӯрон»-ро «фанои озодӣ ва илму маориф» унвон намуда, навиштаанд:

*Э тарҷимаи ҳоли дил, э сафҳаи «Тӯрон»,
Чун маҳв шудӣ, монд ба дил доғи фаровон.
Дар илму адаб раҳбари Тӯрон шуда будӣ,
Имрӯз ба ифнои ту Тӯрон шуда вайрон.
Дирӯз ба даврон зи ту ахбор ҳамерафт,
Акнун зи ту ҷуз хотирае нест ба даврон. (1, с. 228)*

Дар идомаи матлаби ҳеш устод Садриддин Айни ба «Тӯрон» ҳамчун оинаи рӯзгор ва манбаи ифшо сохтани ҳаққу ботил ва фисқу салоҳ муомила намуда, ба муқобили ҷунин падидаи маънавиятсизе баромадааст:

*Не-не, зи ту сад дарду алам монд ба гетӣ.
Не-не, зи ту сад меҳнату гам монд ба кайҳон.
Кӯр аст басар, гар қунад аз вақти ту игмоз,
Тунг аст забон, гар қунад аз ҳусни ту китмон.
Э маъракаи восиаи тавсани афкор,
Э маҳкамаи одилаи даъви азҳон.
Азҳони ҳама чун сари ман гашта мушавваш,
Афкори ҳама чун дили ман гашта парешон.
Рафтӣ, зи кӣ пурсем қунун солеҳу фосид?
Рафтӣ, зи кӣ ҷӯем қунун аз ҳақу бутлон?
Боз о, ки мушавваш нашавад ин ҳама мардум,
Боз о, ки парешон нашаванд ин ҳама инсон. (1, с. 228)*

Марҳилаи дувуми зуҳури аносири шеъри муқовимат ба адабиёти давраи ҷангии тоҷик дар эҷодиёти устод С. Айни дар солҳои 40-ум ба вуқӯъ пайваستاаст, ки ин ҷо масъалаи муқовимат бар зидди истилогарони немис ва даъват барои мубориза алайҳи ҷунин воқеаи ҳавлноқ ва шикасти нерӯҳои таҳрибкори олмонӣ маҳсуб мешавад. Дар ҳамин давра, гурӯҳе аз суҳанварони тоҷик худ ба майдони набард рафта ҷангиданд. Устод Садриддин Айни бо қувваи қалам ва нерӯи суҳан ба мубориза бархоста буд ва дар баробари ин ки асарҳои «Қаҳрамони ҳалқи тоҷик Темурмалик» ва «Исёни Муқаннаъ»-ро таълиф кард, боз «Суруди зафар» ва «Марши интиқом», «Мо зи Гитлер ниқори башарият гирем», «Қаҳрамони Ленинград» барин шеърҳои эҷод намуд. Устод С.Айни дар ин шеърҳо қаҳрамониву диловарии аскарони сурхро нишон дода, дар майдони пайкор муваффақиятҳои ба дастовардашонро ситоиш ва истиқбол кардааст. Ҳатто қасидаи шоир таҳти унвони «Ҷанг ва зафар» ба истиқболи тамоми шудани Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва ғалабаи қушуни Иттиҳоди Шӯравӣ навишта шудааст. Ин қасида бо матлаи зерин оғоз мегардад:

*Гитлер, ки баровард дувум ҷанги ҷаҳонро,
Мехост қунад банди худ оламиёро.
Баҳри баамалории ин фикри ҳаёли,*

Сар дод ба ҳар сӯи ҷаҳон хайли дадонро (I, с. 228)

Устод С.Айнӣ аз «фатҳу зафари пурра» расидани халқи советӣ ба вачд омада, дар қисмати охир онро чунин васф кардааст:

Аз баҳри бақайдори таърихи чунин фатҳ,

Айнӣ ба сар овард ба ин байт баёнро.

Овозаи фатҳу зафари пурраи мо бин:

Бигрифт ба таърихи ҷаҳон рӯи ҷаҳонро. (I, с. 228)

Дар соли 1943 ҳамлаҳои лашкари советиро «ҳамлаҳои оташӣ», роҳи ӯро «роҳи душманкушӣ», раҳодиҳандаи инсоният дар зулму ҷафо ва монанди инҳо унвон ниҳодааст:

Роҳи ӯ роҳи душманкушӣ аст,

Интиқом аз ганимон кашӣ аст.

Ҳамлаи ҳамлаи оташӣ аст,

Ҳамсӯзӣ ба вай дилхушӣ аст (I, с. 437)

Ҳамин тариқ, устод Садриддин Айнӣ бо сурудани ашъори инқилобӣ ва тафсири эҳсоси оштинопазири хеш нисбат ба зулму тааддӣи ҳукумати кӯхнаи подшоҳӣ тавонист, ки дар оғози адабиёти муосири тоҷик ба зуҳури падидаҳои муқоват дар шеъри нави тоҷик асос гузорад ва рисолати хешро дар ин самт низ ҳамчун бунёдгузори адабиёти давраи нави Тоҷикистон ба иҷро расонад. Фузун бар ин, марҳила ба марҳила шеваҳои дигаргунаи унсурҳои муқовимат дар эҷодиёти устод Айнӣ бо рангу ҷилои дигар таҳаввул пазируфтанд, ки намунаҳои онро дар ашъори давраиҷангии эшон метавон мушоҳида намуд, ки дар меҳвари он фалсафаи муқовимат ба ҷанг ва таблиғи сулҳу дӯстӣ қарор гирифтааст.

Пайнавишт:

1. Айнӣ, Садриддин. Куллиёт. - Душанбе, Ирфон, 1981, ҷ 8. – 524 с.
2. Муҳсиниё, Носир. Маботи адабиёти муқовимати Эрон ва Араб. / Фаслномаи “Адабиёти пойдорӣ”. Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии Донишгоҳи Қирмон. Соли аввал, шумораи аввал, тирамоҳи 1388. Саҳ. 143- 158.
3. Набавӣ, Абдуҳолиқ. «Бухорои шариф» саргози матбуоти миллӣ. – Душанбе: Бухоро, 2012. –182 с.
4. Нуров Н. Адабиёти муқовимат ва шеъри пойдорӣ дар Тоҷикистон. Дар китоби «Дуруди меҳр». Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ бахшида ба 80 солагии Арбоби шоистаи фарҳанги Тоҷикистон, доктори илмҳои филологӣ, профессор А. Сайфуллоев.- Хуҷанд: - Меъроҷ, 2013. Саҳ. 152-162.
5. Раҷабӣ, Маъруф. Ислом: ҷадидия ва инқилоб. – Душанбе: Дониш, 1997. – 245 с.
6. Сафизода Форӯқ. “Адабиёти муқовимати Эрон” (аз фурупоиши Сосониён то инқилоби Маширута”. Тезисон, “Эронҷом”, 1381. 141. С.
7. Шақурӣ, Муҳаммадҷон. Пантуркизм ва сарнавишти таърихӣ тоҷикон. – Душанбе: Адиб, 2012.–304 с.
8. Шақурӣ, Муҳаммадҷон. Садриддин Айнӣ – равшангари бузурги таърих. – Хуҷанд: Нури маърифат: 2001. – 106 с.

Reference literature:

1. Aini, Sadriddin. Complete Collection of Compositions. - Dushanbe: Cognition, 1981, V.8.- 524 pp.

2. Mukhsiniyo, Nosir. *Foundation of Iranian and Arabic literatures of Resistance // Quarterly "Everlasting Literature". The Institute of Literature and Science about Man under Kirmon University. Initial Year, Number one, autumn 1388 hijra. –pp.143-158*
3. Nabavi, Abduholik. *"Holy Bukhara" as Inception of National Press. – Dushanbe: Bukhoro, 2012. -182 pp.*
4. N.Nurov. *Literature of Resistance and Firm Verse in Tajikistan. In the book: " Greeting of Love". Collection of scientific articles dedicated to the 80-th anniversary of Merited Votary of culture of Tajikistan, Dr.of Philology, Professor A.Sayfullayev.- Khujand: -Ascension, 2013.- pp. 152-162*
5. Rajabi, Maruf. *Islam: Contemporaneity and Revolution. –Dushanbe: Knowledge, 1997. - 245 pp.*
6. Safizoda, Foruk. *"Iranian Literature of Resistance" (from the Fall of Sasanids up to Mashrut Revolution) Tehran, "Eronjom". 1381 hijra. -141pp.*
7. Shakuri, Mukhammadjohn. *Panturkism and Historic Destiny of Tajiks. Dushanbe: Man-of-Letters, 2012 - 304pp.*
8. Shakuri, Mukhammadjohn. *Sadriddin Aini as the Great Enlightener of History. – Khujand: Light of Enlightenment. 2001. - 106 pp.*